

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ ІСЛАМСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Розглянуто особливості реформування ісламського суспільства, та вплив на даний процес релігії. Виявлено особливості економічного розвитку країн ісламського світу в контексті релігійної орієнтації

Постановка проблеми. Бухгалтерський облік є динамічною системою, яка знаходиться під впливом багатьох факторів як внутрішнього так і зовнішнього середовища, кожен з яких відповідним чином здійснює вплив на організацію та ведення бухгалтерського обліку. Постає питання: від чого залежить вплив того чи іншого фактору? Адже в сучасному світі в контексті глобалізації економіки існують системи бухгалтерського обліку, які відрізняються одна від одної національними особливостями.

Відповідь така: Прояв того чи іншого фактору залежить від відносин, що формуються в межах певного суспільства. Яскравим прикладом цієї тези є національні системи бухгалтерського обліку країн мусульманського світу. До того ж “ідейно політичні настанови ісламу у все більшій степені визначають головні тенденції розвитку мусульманського світу. Зростаюча роль ісламу як політико і економіко формуючого фактору стала виразно проявлятися у внутрішньому житті та зовнішній сфері діяльності практично всіх мусульманських держав, а також впливати на багато аспектів економіки тих країн, де мусульмани складають вагому частину населення.” [4, С. 4] На сьогодні ісламізація економічний відносин, в країнах Сходу має стати одним з напрямків досліджень в бухгалтерському обліку.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження особливостей економічних відносин в ісламському суспільстві знайшли

своє відображення в працях багатьох вчених Сходу, серед яких Махмуд А. Ель-Гамаль, Шахул Хамін Бін Хдж. Мохамед Ібрагім, Ібн Хаджар Аль-Аскалані, Джамаль Адель Аль-Шарейх та інші. Питанням особливостей ісламської економіки присвячені праці російських вчених: А.Ю. Журавльова, А.Д. Ларіонова Н.Ю. Ульченка, Н.М. Мамедової, Н.В. Жданова. Як показує аналіз літератури велика увага особливостям економіки та права країн ісламського світу приділена в дослідженнях російських вчених, що викликано вагомою часткою мусульман в населенні РФ. Дана проблема не мала свого відображення в працях українських дослідників. **Метою дослідження** є обґрунтування особливостей реформування ісламського суспільства в контексті глобалізаційних процесів, та впливу на даний процес релігійного фактору, що надасть можливість більш глибоко зрозуміти сутність та особливості ісламського бухгалтерського обліку.

Виклад основного матеріалу. Поряд з рівнем соціально-економічного розвитку та історичним минулим, третім фактором, який впливає на розвиток того чи іншого суспільства зазвичай називають пануючу форму суспільної свідомості. Це може бути масова суспільно-політична ідеологія, сильний традиціоналізм або релігія. Будь-яка форма суспільної свідомості пов'язана з формуванням відповідних ідеалів, які обумовлюють політичні й соціальні тенденції в суспільстві, які в

кінцевому етапі проявляються в державних, управлінських і правових структурах. Без сумніву, всі установи соціуму представляють собою продукт ідей, почуттів, моралі, і ці ідеї не можливо з легкістю переробити під дією однієї лише зміни структури державних органів, напрямку зовнішньої політики або законодавства. І чим більша духовна сила ідеї, тим складніше внести зміни, основані на інших ідеалах, навіть якщо вони очевидно ведуть до прогресу суспільства і потреба в них на соціально-економічному і політичному рівні не викликає сумнівів. [3, С. 12]

Релігійний фактор в політичному житті країн зони поширення ісламу набув глобального характеру в силу своєї широкої соціальної бази, транснаціональності, поліцентризму, великих фінансових можливостей країн добувачів нафти, а також відносної стійкості у внутрішній та зовнішній політиці значної кількості країн Азії та Африки. [2, С. 6-7]. Коли економіка арабських країн в 70-80-х роках минулого століття перетворилася у виключно важливий елемент сучасної системи світового господарства, арабські країни об'єктивно зайняли роль однієї з ключових фінансових сил в сучасному світі. Ріст економічної та фінансової могутності окремих арабських фінансових структур в рамках доктрини ісламської економіки обумовив підхід, у відповідності з яким арабські країни окрім євродоларового капіталу у формі "нафтових грошей" запропонували світовій спільноті методи і механізми управління валютно-фінансовими потоками, застосування інноваційних фінансових технологій, розробці інвестиційних рішень, корегування і регулювання господарських ситуацій на базі опори на специфічні ісламські інструменти валютно-фінансового моніторингу і контролю. Намагаючись

розширити кордони дії ісламських банківських та валютно-фінансових механізмів, арабські країни експортери нафти, члени ОПЕК стали ініціаторами активізації діяльності ісламських банків і фінансових фондів, а потім зовнішньої експансії. Ці країни постійно закликають мусульманські країни – своїх сусідів ціле направлено сприяти діяльності орієнтованих на іслам соціальних, господарських і фінансових структур.

В сучасних умовах світогосподарського розвитку іслам, набуває все вагомшого значення, в деяких аспектах він може виступати навіть як політична альтернатива. Такого розмаху мало лише християнство в добу Середньовіччя, коли релігійні догми були основою розвитку суспільних відносин.

Ідеологія ісламської моделі господарського розвитку обґрунтовує базисні відмінності між ісламської економікою та ринковою економікою індустріально розвинених країн. При цьому основний акцент надається тому, що тільки перша може забезпечити реальний баланс між матеріальним і духовним початкам суспільної (господарської) структури. В рамках ісламської економіки вони не знаходяться в постійному конфлікті між собою, як це спостерігається в західному світі. Більш того, в ній встановлюється стійка довготривала рівновага між правами та обов'язками громадян та господарюючих структур в рамках економіки ринкового типу. [1, Р. 10-22.].

Зона поширення ісламу до моменту завершення формування світової колоніальної системи виявилась поділеною між декількома європейськими державами-метрополіями, що вплинула на виникнення національно-визвольній ідеології кінця XIX ст., фундаментом якої виступив та й досі виступає іслам.

Реформування ісламу як політичної, економічної, соціальної системи є досить складною проблемою для багатьох мусульманських країн та регіонів. Адже, хоч Коран і є основою побудови суспільних відносин та як вважають віруючі не потребує жодних доповнень, виправлень та оскаржень в ході розвитку мусульманських суспільств перед ними постають питання на які він не дає відповіді, або ж дана відповідь є не адекватною сучасним тенденціям.

Беручи до уваги дані особливості, стає очевидним те, що реформи що стосуються суспільно-економічних відносин в тому числі й бухгалтерського обліку, повинні бути санкціоновані з релігійної точки зору, тобто повинні бути підкріплені авторитетом писання, або ж потрібно досягти незалежності всіх сфер суспільного життя від релігійних настанов.

Як стверджує М. Прологова: "...при розробці та проведенні ісламської юридичної реформи уряди країн ісламу схильні слідувати одному з двох принципів в їх крайній формі. Ними або визнається легітимність шаріату, або робляться спроби відділити віросповідання від політики і правових норм" [6, С. 122]. Зазначимо, що навіть в тих країнах які обрали другий шлях релігія є одним з визначальних факторів, що зумовлює особливості правового та економічного розвитку в основі якого лежатимуть норми Корану.

Таким чином перед реформаторами стоїть складна задача здійснення перетворень при необхідності їх релігійної легітимності і збереження ісламської ідентичності віруючих. Реформа шаріату також повинна повністю відповідати нормам ісламу, щоб бути прийнятою мусульманами.

Серед причин ісламізації проблем внутрішньої й зовнішньої політики цих держав можна виділити методи, а також темпи вибору та реалізації шляху соціально-економічного розвитку, активне

вторгнення капіталістичних та псевдосоціалістичних відносин та відповідних інститутів в традиційні соціальні структури та замкнуті політичні системи, орієнтовані на відтворення пануючої ідеології в умовах "обраності" та "неповторності". [2, С. 6.]. Так, соціальне середовище в зоні поширення ісламу через накопичені соціально-економічні проблеми при високому прирості населення виявилось сприятливим для пошуку соціальної справедливості на шляху "релігійної досконалості". До того ж, як свідчить історія: "Створення держави і законів не просто співпало з виникненням ісламу, а було ним продиктовано, регламентовано і обумовлено. Це надало багатьом поняттям ісламу складну специфіку, що до цього часу чекає своїх дослідників, особливо в тому, що стосується взаємовідносин релігії та волі в ісламі та специфіки ісламської держави (влади)" [3, С. 16]. Наполеглива діяльність Пророка і великих діячів ісламу сприяла формуванню і канонізації соціальних, політичних і економічних завітів та суджень Мухаммада на фоні історичного становища, що відобразили аяти і сури мединського періоду. В подальшому ж, у зв'язку з перемогою ісламу в Аравії і формуванням держави, в свідомості виникла ідея ототожнення "держави" та "державної релігії". Зміна уявлень про неподільність держави та релігії в створенні мусульман могло мати місце лише в ході еволюції суспільної практики, тобто в результаті появи різних чи протилежних інтересів, розшарування мусульманської "умми". Тут варто відмітити, що еволюція мусульманської суспільної практики циклічно призводила і призводить до ототожнення держави та релігії, як неперехідного інтегруючого імпульсу нації, потенціал якого ще далеко не вичерпаний. Достатньо згадати вибух ісламського самостворення в 70х роках ХХ ст., що призвів до ісламізації державних структур і

суспільного життя багатьох мусульманських країн і не втратив своєї актуальності досі. Дані процеси, мали й мають значний вплив на формування економічних відносин в країнах ісламу. Так, при розробці арабськими країнами стратегії довгосрокової господарської незалежності особливе значення надавалося національному обрамленню цієї ідеї. Що зумовило виникнення та закріплення концепції ісламської економіки пов'язано з намаганням арабських країн, а особливо тієї частини, яка постійно тяготила до релігійного осмислення реальностей постколоніального життя, вирішувати ключові проблеми господарського розвитку з врахуванням тих можливостей, які потенційно були обумовлені їх приналежністю до ісламу. Традиції і правила шаріату завжди формували їх стиль життя як в внутрішньогосподарській так і зовнішньоекономічній частині спектру.

Політична незалежність цих країн стимулювала ріст національної і релігійної самосвідомості. Об'єктивне протистояння цих країн впливу Заходу в будь-яких його проявах стало характерним для основних слоїв населення, прихильників чистоти ісламу, а також його універсалізму, тобто переконанню в його пригодності для вирішення любых проблем. Приоритетне значення надавалося забезпеченню соціальної справедливості, тісно пов'язаної в ісламі з ідеєю благодійності, збору грошей на користь бідних, пожертва та регулярній матеріальні підтримці нужденних. не випадково один з провідних інструментів в системі ісламського фінансування названий "мушарака", що відповідає поняттям партнерства, компаньйонства, а також багатостороннього співробітництва на благо всіх слоїв населення. Більш того, в такому ж значенні розуміється і арабському суспільстві "соціалізм", що має спільний морфологічний корінь з даним терміном

"мушарака", що означає ісламську господарську операцію (метод ісламського фінансування). [5, С. 37-38.]. Всі ці особливості, повинні бути враховані при розробці організаційно-методичних положень бухгалтерського обліку в цих країнах.

Дані обставини обґрунтовують уміреність та адекватність застосування принципів ісламу в якості регуляторів економічних процесів та бухгалтерського обліку.

Тим не менше, кінцева мета концепції об'єктивно полягає в переході, в перспективі окремих арабських країн та їх груп до господарювання виключно на основі принципів ісламу. хоча єдина концепція подібного переходу не розроблена, ця обставина не розглядається як стримуюча перепона. Концепція ісламської економіки віддає пріоритет практиці, яка в рамках такої концепції виступає критерієм істини, та пропонує їй надати об'єктивні свідчення переваг ісламської системи господарювання, в частині її банківських структур, методів (схем) фінансування і зовнішньоекономічного обміну, перед традиційними формами ринкової західної економіки. Ідеологія ісламської моделі господарського розвитку обґрунтовує базисні відмінності між ісламської економікою та ринковою економікою індустріально розвинених країн. При цьому основний акцент надається тому, що тільки перша може забезпечити реальний баланс між матеріальним і духовним початкам суспільної (господарської) структури. В рамках ісламської економіки вони не знаходяться в постійному конфлікті між собою, як це спостерігається в західному світі. Більш того, в ній встановлюється стійка довготривала рівновага між правами та обов'язками громадян та господарюючих структур в рамках економіки ринкового типу.

Джерелами формування сучасної концепції ісламської економіки – окрім установ та приписів ісламу – стали окремі ідеї та положення класичної політичної економії, сучасних буржуазних економічних теорій, а також соціалізму. Особливістю формування концепції ісламської економіки є врахування основних положень соціальної справедливості. Саме такий фактор, як реальний рівень економічного розвитку країни та ступінь інтегрованості її економіки в світову господарську систему визначає напрямок зміни стандартних ісламських економічних приписів для конкретної мусульманської країни.

В бухгалтерському обліку застосування принципів доктрини ісламської економіки, багато в чому як безумовної альтернативи західним економічним концепціям, пов'язано з загальним відродженням ісламу, його суттєвим підйомом в сучасних умовах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, дослідження особливостей реформування ісламського суспільства, дає змогу виявити особливості суспільно-економічних відносин країн ісламу, та їх вплив на формування національної системи бухгалтерського обліку, а саме:

1. Іслам як релігія є одним з факторів формування суспільної свідомості країн, адже здійснює вплив на духовну та економічну сфери не лише через морально-етичні норми, але й з допомогою особливих установ, що містяться в Корані.

2. В країнах ісламу в продовж їх історичного розвитку прослідкувалася тенденція до ототожнення понять “державна” та “державна релігія”, чому сприяло співпадінням процесів виникнення ісламу та створення держави, особливості якої були продиктовані першим. Дана обставина зумовила складну специфіку більшості понять ісламу, які стосуються як віри, держави та і економічних відносин.

3. Початок звільнення мусульманських країн від колоніального режиму європейських держав після закінчення II світової війни, ознаменувався процесом реформування ісламського суспільства, який має неоднозначний характер. В процесі реформування ісламського суспільства, який також зумовлений впливом зовнішніх чинників, країни ісламу як правило притримуються одного з напрямків: або повністю впроваджують принципи ісламу в правову та економічну системи, або роблять спроби гармонізувати мусульманські принципи господарського розвитку з не мусульманськими.

4. Особливості економічного розвитку мусульманських країн, зумовлюють формування сучасної концепції ісламської економіки, джерелами формування якої є не лише принципи господарського розвитку ісламу, але й окремі положення класичної політичної економії. Поєднання цих течій сприяють розвитку соціальної справедливості. Адже іслам розглядає будь-які економічні дії з точки зору користі для суспільства.

5. Ісламські принципи економічного розвитку виступають основними регуляторами бухгалтерського обліку, основною метою якого повинна стати соціальна справедливість. Сама бухгалтерський облік повинен стати інструментом забезпечення основних принципів ісламу.

6. Основні положення що викладені в дослідженні, зумовлюють актуальність подальших досліджень особливостей національних систем бухгалтерського обліку ісламських країн, а особливо в напрямі його основної мети – забезпечення соціальної справедливості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Chapra M.M.* Islam and economic challenge. Leicester, 1992. P. 10-22

2. *Жданов Н.В.* Исламская концепция миропорядка. – М.: Междунар. отношения, 2003. – 568 с., - С. 6-7

3. *Зайцева Е.К.*

Конституционно-правовое развитие мусульманских государств (на примере Исламской Республики Пакистан, Королевства Саудовская Аравия, Республика Судан). Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – М.: 2004. – 243 с., - С. 12

4. *Мирошник Е.Н.* Исламские банки в социально-экономической структуре мусульманских стран: Диссертация кандидата экономических наук. – М., - 2000 г., - 167 с., - С. 4.

5. *Павлов В.В.* Международный рынок исламского банковского капитала: становление и перспективы развития: Диссертация доктора экономических наук: 08.00.14. – М., - 2004 г., - 327 с., - С. 37-38.

6. *Прологова М.* Исламская реформа: проблемы и перспективы // Вестник московского университета. Серия 7. Философия. 2004. № 6. – С. 122-124., - С. 122

ГРИЦИШЕН Дмитрій Олександрович – магістрант кафедри бухгалтерського обліку і контролю Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

– особливості бухгалтерського обліку в ісламських країнах;

– особливості організації внутрішньогосподарського контролю транснаціональних корпорацій